

УДК 366.02

DOI: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2019.4\(44\).199304](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2019.4(44).199304)

МОБІЛЬНІ МЕСЕНДЖЕРИ ЯК ТЕХНОЛОГІЇ СУЧАСНОЇ SELF-ВЗАЄМОДІЇ У ФОКУСІ ЦИФРОВОЇ СОЦІОЛОГІЇ

Бірюкова М. В.,

доктор соціологічних наук, доцент,

професор кафедри соціології та політології

Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

У статті представлено авторські роздуми щодо функціонування та впливу на соціальні процеси розвитку сучасних соціальних комунікаторів – мобільних месенджерів, які виступають одночасно як цифровими, так і соціальними технологіями та формують нове феноменологічне й дослідницьке поле – self-технології.

У роботі проаналізовано темпи розвитку споживачів Інтернет-послуг і користувачів мобільних технологій в Україні й світі. Визначено, що в Україні найпопулярнішими мобільними месенджерами є Viber, Telegram і Skype, які об'єднують представників різних соціальних верств у мобільні соціальні мережі. Саме динаміка споживчого інтересу актуалізує соціологічне вивчення питання специфіки комунікації за допомогою мобільних месенджерів.

У статті констатовано, що сучасна людина цілодобово, як кажуть 24/7, знаходиться не тільки під впливом цифрових технологій, а й вибудовує своє життя, бізнес, розваги, подорожі та інше за допомогою «цифри», на першому місці серед яких позиціонується смартфон та розташовані на ньому додатки, й передусім мобільні месенджери. За допомогою такого цифрового гаджету й месенджера кожна людина керує власною створеною мережею, презентує власні нароби соціальній спільноті й узагалі світу та стає не тільки споживачем, а й активним суб'єктом цих технологій.

Визначено, що self-технології, які здійснюються за допомогою цифрових додатків і мобільного та Інтернет-зв'язку, на сьогодні стають реалією суспільного життя, й особливе місце в них відіграють мобільні месенджери. Під self-технологіями розуміємо постійно повторювані дії для ініціювання, створення власної соціальної мережі з метою самопрезентації, просування серед прихильників власного контенту й керування комунікацією та взаємодією всередині мережі.

Ключові слова: соціальні технології, мобільні месенджери, self-взаємодія.

Постановка проблеми. Мобільний телефон, безумовно, став маркером сучасного життя. Ентоні Гідденс писав: «Сьогодні ми живемо в суспільстві, де електронний зв'язок вважається само собою зрозумілим, у зв'язку з цим треба особливо підкреслити очевидну специфічність традиційних суспільств (а фактично і всіх товариств столітньої давності). Специфічність ця полягає в тому, що спілкування членів різних товариств, незалежно від масштабів останніх, відбувається в умовах співіснування» [1, с. 95]. Телефон і його найостанніше мобільне втілення займають унікальне місце в історії розвитку людства.

У сучасному суспільстві чиниться та нарощує темпи глобальна інформатизація, де важко себе уявити суспільне життя без мобільних телефонів та без різних додатків для спілкування в Інтернеті. Особливе місце у цьому процесі займає виникнення та функціонування спеціальних мобільних комунікаторів – месенджерів. Viber, Telegram і Skype – найпопулярніші мобільні месенджери, що об'єднують представників різних соціальних верств у мобільні соціальні мережі.

Сьогодні використовують мобільні технології близько 15 мільйонів абонентів у більш ніж 150 країнах світу. Щомісяця розмір мережі збільшується на 7–10%. Швидкий розвиток глобальної мобільної мережі впливає на різні галузі життя та діяльності людини. Саме це актуалізує соціологічне вивчення питання специфіки комунікації за допомогою мобільних месенджерів.

Зокрема, перші дослідження своєрідності Інтернет-комунікаційних процесів носять переважно соціологічний характер: у них наголошується на значних соціальних трансформаціях, що відбулися в суспільстві й спілкуванні людей з появою Інтернету. Це праці О. Горошко, В. Нестерова, О. Мінакова,

Н. Петрової, О. Белінської, О. Войскунського та ін. У сучасному соціологічному дискурсі всебічно аналізується соціально-комунікаційний простір віртуального суспільства, вчені намагаються відслідкувати інформаційні потоки в Інтернеті, визначити проблематику соціальних та комунікаційних процесів.

У західній соціології склалися наукові напрями, що досліджують особливості становлення та розвитку мережевого суспільства (Дж. Мітчела), особливості соціальної взаємодії в мережі (Дж. Мід і Г. Блумер) та ін. Дослідження мобільної телефонії в західній соціології з'явилися лише наприкінці 90-х років ХХ століття. Можна назвати кілька авторів, які на даний момент внесли значний вклад у розвиток цієї нової проблематики. Серед них швейцарський дослідник Ганс Гесер, норвезький соціолог Річард Лінг, група англійських антропологів на чолі з Дж. Кребтрі, американська дослідниця мобільної телефонії Санді Планта. Між тим залишаються невизначеними можливості мобільних додатків як каналів не тільки комунікації, а й самопрезентації та саморозвитку (self-взаємодії).

Мета статті – визначити соціологічний контекст мобільних месенджерів як цифрової й соціальної технології в межах цифрової соціології та показати особливості їх функціонування в різноманітних соціальних процесах і самопрезентації.

Виклад основного матеріалу. Поширення мобільного зв'язку, і насамперед телефонії, все сильніше впливає на людське життя і відносини. Мобільні телефони прискорюють темп і ефективність життя, але також дозволяють виявляти більше гнучкості на ділових і професійних рівнях, також у сімейному й особистому житті. Змінам піддаються не тільки практики рутинної комунікації, а й уявлення про можливий просторово-часовий контекст цієї комунікації.

Визначення сучасного контексту цифрових технологій та їх функціонування за допомогою мобільних месенджерів неможливо без ідентифікування цифрової соціології. Цифрова соціологія, сучасне підполе, яке відокремилось від соціології Інтернету з кінця 2000-х років, ураховує різноманіття пристроїв, які наповнюють наше життя (смартфони, комп'ютери, планшети, носії та всі розумні пристрої, які складають Інтернет речей); різноманітність способів їх використання (комунікація та мережа, документація, культурне та інтелектуальне виробництво, обмін змістом, споживання контенту і розвага для освіти, організації та управління продуктивністю, як транспортні засоби для торгівлі та споживання); і різноманітні наслідки цих технологій для суспільного життя та суспільства в цілому [2].

Перша у світі наукова стаття зі згадкою словосполучення «цифрова соціологія» в заголовку з'явилася в 2009 році [3]. Автор розкрив спосіб, яким цифрові технології можуть впливати як на соціологічне дослідження, так і на її викладання. У 2010 році «цифрова соціологія» була описана Річардом Нілом, за висновками якого спостерігається подолання академічної інерційності щодо зростаючого інтересу глобального бізнесу до процесів диджиталізації, як було зазначено в книзі «Expanding Sentience: Introducing Digital Sociology for moving beyond Buzz Metrics in a World of Growing Online Socialization» [4]. У 2013 році було опубліковано першу академічну книгу, яку присвячено темі «цифрової соціології». У монографії було розглянуто низку тем, включаючи поняття та досвід соціального простору, спільноти, близькості, ролі гендерної та соціальної нерівності у використанні людьми цифрових технологій та вплив цих технологій на освіту, охорону здоров'я, фінанси та війну [5].

Серед вітчизняних авторів питанням диджиталізації як соціального процесу, так і оцифрування соціології присвячено роботи О. Кислової [6, с. 59]. На її думку, до причин виникнення цифрової соціології відносяться, по-перше, перегляд основ методології соціологічних досліджень у зв'язку з необхідністю й можливістю використання цифрових методів аналізу даних; по-друге, другим фактором формування цифрової соціології є поширення нових видів вторинної соціологічної інформації і активізація впровадження методів «майнінг» у практику соціологічного аналізу; по-третє, причина формування цифрової соціології – це криза емпіричної соціології, пов'язана насамперед із кризою методу опитування; наприкінці фактором формування цифрової соціології виступає й «цифрова революція в соціальній теорії». Між тим О. Кислова визначає, що цифрові методи соціологічних досліджень, без сумніву, вже найближчим часом займуть гідне місце в дослідницькому арсеналі соціологів [7, с. 10].

Сьогодні цифрова соціологія є субдисципліною соціології, яка зосереджується на розумінні використання цифрових засобів масової інформації як частини повсякденного життя, та як ці різноманітні технології сприяють моделям людської поведінки, соціальних відносин та концепцій самосвідомості. У фокус дослідницького інтересу цифрової соціології попадають і такі цифрові технології, як мобільні месенджери, їхні особливості як Інтернет-комунікаторів, їхній вплив на соціальну взаємодію.

З іншого боку, сучасні цифрові технології, як визначає Л. Яковлев, впливають на культуру, передусім через зміну механізмів соціальних взаємодій. Віртуальний простір набуває самостійного значення, в нього переноситься все більший набір взаємодій, які становлять тканину соціальної реальності. Лінійна організація наративів замінюється гіпертекстовою; стираються межі, що відокремлюють гіпертекст від контекстів; відбувається руйнування ієрархій, ліквідація зазору між публічною і приватною сферами комунікації [8].

Таким чином, цифрова соціологія, яка у своєму розвитку поспішала за динамікою соціальних трансформацій й була спочатку націлена на вивчення цифрового й Інтернет-простору та їх впливу на соціальне життя, натеper сфокусована на дослідження не тільки споживачів цифрових технологій, а і широкого загалу користувачів цифрових технологій, що виступають суб'єктами, організаторами й керівниками власних мереж з метою просування власного контенту.

Мобільні месенджери останнім часом стрімко розмножуються і переманюють користувачів із соціальних мереж. Месенджер – це програма, мобільний додаток або веб-сервіс для миттєвого обміну повідомленнями. Найчастіше під месенджером розуміють програму, в яку пишуть повідомлення і де їх читають. Потрібно сказати, що поняття месенджера вже давно не пов'язують тільки з обміном текстовими повідомленнями. Сучасні месенджери вже стали повноцінними комунікаційними центрами, які, крім обміну повідомленнями, реалізують голосовий та відеозв'язок, обмін файлами, веб-конференції. Найбільш популярні месенджери – це WhatsApp, Viber, Facebook Messenger, Skype, ICQ, Google Hangouts, вони забезпечують користувачів багатоканальністю, яка сьогодні стає трендом. Тому різноманітні організації по всьому світу освоюють комунікацію не тільки у формах зворотного зв'язку в себе на сайтах, але й у Facebook, електронною поштою, SMS і через інші канали зв'язку.

Влітку 2018 року аудиторія, що користується послугами й переглядає відео на Youtube саме з мобільних гаджетів, уперше перевищила 70% загальної кількості користувачів Інтернету. З іншого боку, як зазначено в доповіді Mr. Guo Ping, заступника голови корпорації Huawei, на Web Summit, який проходив на початку листопада 2019 року в Лісабоні, сучасний світ інтегровано в цифрову мережу за формулою «1+8+N», де до категорії «1» віднесено смартфони, в категорію «8» увійшли комп'ютери, планшети, телевізори, колонки, навушники, окуляри доповненої реальності, розумний годинник і автомобілі; під літерою N ховаються мобільні офіси, розумні будинки, спорт, здоров'я, аудіовізуальні розваги та інтелектуальні туристичні продукти, тобто N – це рівень, де об'єднується все: мережа, сервіси, а також пристрої Інтернету речей. Все це дає змогу констатувати, що людина цілодобово, як кажуть 24/7, знаходиться не тільки під впливом цифрових технологій, а й вибудовує своє життя, бізнес, розваги, подорожі та інше за допомогою «цифри», на першому місці серед яких позиціонується смартфон та розташовані на ньому додатки, й передусім мобільні месенджери. За допомогою такого цифрового гаджету і месенджера кожна людина керує власно створеною мережею, презентує власні нароби соціальній спільноті й узагалі світу та стає не тільки споживачем, а й активним суб'єктом цих технологій.

Так, Noortje Marres [9] визначає роль цифрових технологій у посередництві та полегшенні спілкування та взаємодії, а також у соціальному житті, й це стосується насамперед найновіших технологій і форм онлайн-спілкування, взаємодії та торгівлі, пов'язаних з Web 2.0, соціальними медіа та Інтернетом речей.

Тепер доступні нові цифрові технології, такі як веб-сайти, онлайнві дискусійні форуми, соціальні медіа, платформи для обміну змістом, мобільні додатки та мобільні пристрої. Все це засоби для людей, які дають їм можливість вивчати та пропагувати власне здоров'я, фізичну форму та благополуччя, тобто себе. Молоді люди часто вважаються активними користувачами цифрових технологій охорони здоров'я через те, що вони народилися в епоху нових цифрових засобів масової інформації. Однак поки що мало наукових праць у галузі соціальних досліджень привернули увагу до подробиць того, як і чому молодь використовує цифрові технології для цілей, пов'язаних зі здоров'ям, і як інші недиференційні джерела також допомагають дізнатись про свій організм та займатися практикою підтримки свого здоров'я та добробуту [8].

Найвідомішим мобільним месенджером в Україні є Telegram. Повідомлення в цьому месенджері шифруються не на віддалених серверах, а самими мобільними пристроями. Відповідно, навіть сама адміністрація не може розшифрувати повідомлення своїх користувачів. Також у Telegram є функція самознищення повідомлення після відправки.

Telegram досить новий в Інтернет-просторі месенджер (з 2013 р.). Функціонально копіює WhatsApp, але під час його розроблення були враховані недоліки попередників і приділено досить уваги шифруванню і захисту інформації. Крім того, повідомлення видаляються відразу після їх прочитання. Вважається найбільш безпечним месенджером натеper.

У месенджері Telegram з'явилося хмарне сховище, в яке можна завантажувати файли, документи та інші файли. Сховище створено у вигляді чату із самим собою. Тепер користувач може відкрити вікно контактів і побачити на першій сходинці свій же профіль, відкрити з ним чат і відправити туди потрібні файли. Повідомлення з цього чату можна відправляти іншим контактам, також можна пересилати файли між пристроями. Ви можете отримати доступ до своїх файлів з будь-якого пристрою, на якому встановлений месенджер, так що це може служити простою заміною сервісів типу Dropbox. Ще одна з можливостей месенджера Telegram – це використання стікерів для емоційного

забарвлення діалогів і повідомлень. Стікери – це щось середнє між смайлами і японськими мультиплікаційними персонажами. Вони являють собою зображення для вираження емоцій або дій. На відміну від смайлів, стікери більш деталізовані, передають інформацію не тільки за допомогою міміки, але й мови жестів.

Таким чином, поява self-технологій за допомогою цифрових додатків і мобільного та Інтернет-зв'язку натеper стає реалією суспільного життя, й особливу роль у них відіграють мобільні месенджери. Під self-технологіями розуміємо постійно повторювальні дії для ініціювання, створення власної соціальної мережі з метою самопрезентації, просування серед прихильників власного контенту і керування комунікацією та взаємодією всередині мережі.

Саме мобільні месенджери стають особливим каналом мобільного зв'язку й цифровою технологією, де можливо: отримувати інформацію; здійснювати комерційну й політичну діяльність; реалізовуватися професійно; підтримувати комунікацію, емоційно реагувати на дії інших людей, знаходити прихильників, проводити взаємодію за бажанням з вибраною кількістю людей, і все це в реальний час й одночасно.

Висновки. Таким чином, динамічний розвиток глобальної мобільної мережі впливає на різні галузі життя та діяльності людини. Саме це актуалізує соціологічне вивчення питання специфіки комунікації за допомогою цифрових технологій, зокрема мобільних месенджерів. Одним із найбільш важливих факторів впливу мобільних мереж на соціальну активність є передусім кількісні змінювання в умовах для обміну інформацією між людьми, а отже, і в можливостях для їх інформаційних взаємодій у віртуальності. Завдяки мобільному зв'язку мобільні комунікації сьогодні формують нову сферу інформаційної взаємодії, яка призводить до виникнення нових видів суспільних відносин. Мобільні мережі перестали бути просто системою зв'язку, як це було раніше, а стали прошарком повсякденної реальності та сферою життєдіяльності великої кількості людей.

Сучасна людина цілодобово знаходиться не тільки під впливом цифрових технологій, а й вибувдує своє життя, бізнес, розваги, подорожі тощо за допомогою «цифри», на першому місці серед яких позиціонується смартфон та розташовані на ньому додатки, і передусім мобільні месенджери. За допомогою такого цифрового гаджету й месенджера кожна людина керує власною створеною мережею, презентує власні нароби соціальній спільноті й узагалі світу та стає не тільки споживачем, а й активним суб'єктом цих self-технологій.

Self-технології, які здійснюються за допомогою цифрових додатків і мобільного та Інтернет-зв'язку, стають реалією суспільного життя, й особливу роль у них відіграють мобільні месенджери. Під self-технологіями розуміємо постійно повторювальні дії для ініціювання, створення власної соціальної мережі з метою самопрезентації, просування серед прихильників власного контенту і керування комунікацією та взаємодією всередині мережі.

Цифрові технології, диджиталізація суспільства визначають та домінують серед сучасних соціальних трендів. Водночас один з Інтернет-порталів визначає: «Цифрові технології – це заснована на методах кодування і передачі інформації дискретна система, що дозволяє здійснювати безліч різнопланових завдань за найкоротші проміжки часу. Саме швидкодія і універсальність цієї схеми зробили IT-технології настільки затребуваними» [10]. У соціологічному дискурсі цифрові технології є предметом вивчення цифрової соціології. Але поява нових технологій комунікації як різновиду соціальної взаємодії актуалізують необхідність дослідження їхньої соціальної природи.

Biruykova M. Mobile messengers as a technology of modern self interaction in the focus digital sociology

The article presents the author's reflections on the functioning and influence on social processes of development of modern social communicators – mobile messengers, which act both digital and social technologies, and form a new phenomenological and research field – self-technologies.

The development of Internet users and mobile technology users in Ukraine and in the world is analyzed in the paper. The most popular mobile messengers in Ukraine are Viber, Telegram and Skype, which unite representatives of different social groups into mobile social networks. It is the dynamics of consumer interest that actualizes the sociological study of the specifics of communication through mobile messengers.

In the article it is stated that the modern person, as they say 24/7, is not only influenced by digital technologies, but also builds his life, business, entertainment, travel and more with the help of “numbers”, in the first place among which is positioned the smartphone and there are add-ons and, above all, mobile messengers. With this digital gadget and messenger, each person manages his own network, presents his own work to the social community and the world at large, and becomes not only a consumer but also an active subject of these technologies.

It has been determined that self-technologies implemented through digital applications and mobile and Internet communication are becoming a reality of social life today and mobile messengers play a special role in them. Where by self-technologies we mean constantly repeated actions for initiation, creation of own social network for the purpose of self-presentation, promotion among supporters of own content and management of communication and interaction within the network.

Key words: social technologies, mobile messengers, self-interaction.

Література:

1. Гидденс Э. Ускользающий мир: как глобализация меняет нашу жизнь. Москва : изд-во «Весь мир», 2004. 120 с.
2. Nicki Lisa Cole. The Sociology of the Internet and Digital. Sociology. URL: <https://www.thoughtco.com/sociology-of-the-internet-4001182>. (last accessed: 08.11.2019).
3. Wynn J. Digital sociology: emergent technologies in the field and the classroom. Sociological Forum, 24 (2). URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1573-7861.2009.01109.x> (last accessed: 08.11.2019).
4. Neal R. Expanding Sentience: Introducing Digital Sociology for moving beyond Buzz Metrics in a World of Growing Online Socialization. URL: <https://www.goodreads.com/book/show/13510955-expanding-sentience> (last accessed: 08.11.2019).
5. Orton-Johnson K. and Prior N. (eds). Digital Sociology: Critical Perspectives. URL: <https://www.worldcat.org/title/digital-sociology-critical-perspectives/oclc/970401106> (last accessed: 08.11.2019).
6. Кислова О. Социология в контексте вызова «больших данных»: роль интеллектуального анализа данных в становлении новых подходов к социологическим исследованиям *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна* : зб. наук. праць. Харків, 2015. № 1148. С. 57–62.
7. Кислова О. Н. Быть или не быть цифровой социологии? *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*. Харків, 2013. № 1045. С. 9–15.
8. Яковлев Л. Цифровые технологии в контексте антропологической революции / КиберЛенинка. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovye-tehnologii-v-kontekste-antropologicheskoy-revoljutsii> (дата обращения: 08.11.2019)
9. Noortje Marres Digital Sociology: The reinvention of social research. URL: <file:///C:/Users/user/Downloads/60428-Article%20Text-65218-1-10-20170124.pdf> ; URL: <https://simplysociology.wordpress.com/category/digital-sociology/>. (last accessed: 08.11.2019).
10. Цифрові технології – це майбутнє людства URL: <http://hi-news.pp.ua/kompyuteri/5035-cifrov-tehnologiy-ce-maybutnye-lyudstva.html> (last accessed: 08.11.2019).